

KAPITAL BOZOZRIDA RAQOBATNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Oltiboyeva Dilrabo Isroil qizi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya Ushbu maqolada kapital bozorida raqobatni rivojlantirish istiqbollari **haqida soʻz yuritiladi**. Ushbu maqolada kapital bozorida raqobatni rivojlantirishning asosiy omillari, mavjud muammolar va istiqbollari tahlil qilinadi. Kapital bozorining samarali faoliyat yuritishi mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini taʼminlashda muhim rol oʻynaydi. Shuningdek, maqolada raqobat muhitini yaxshilash boʻyicha takliflar ham ilgari surilgan.

Kalit soʻzlar: kapital bozori, raqobat, moliyaviy infratuzilma, investitsiya, tartibga solish, barqarorlik, innovatsiya.

Annotation: This article discusses the prospects for the development of competition in the capital market. This article analyzes the main factors, existing problems and prospects for the development of competition in the capital market. Effective functioning of the capital market plays an important role in ensuring the stable development of the country's economy. The article also puts forward suggestions for improving the competitive environment.

Key words: capital market, competition, financial infrastructure, investment, regulation, sustainability, innovation.

Аннотация: В данной статье рассматриваются перспективы развития конкуренции на рынке капитала. В данной статье анализируются основные факторы, существующие проблемы и перспективы развития конкуренции на рынке капитала. Эффективное функционирование рынка капитала играет важную роль в обеспечении стабильного развития экономики страны. Также в статье выдвигаются предложения по улучшению конкурентной среды.

Ключевые слова: рынок капитала, конкуренция, финансовая инфраструктура, инвестиции, регулирование, устойчивость, инновации.

KIRISH

Kapital bozori mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi boʻlib, uning samarali ishlashi investitsiya faolligini oshirish, iqtisodiy oʻsishni taʼminlash va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Raqobat kapital bozorining asosiy tamoyillaridan biri boʻlib, u investorlar va emitentlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, moliyaviy xizmatlarning sifatini oshirish hamda bozor shaffofligini taʼminlashga yordam beradi. Biroq, bugungi kunda kapital bozorida raqobatni cheklovchi qator muammolar mavjud boʻlib, ularning bartaraf etilishi ushbu sohaning rivojlanish istiqbollari belgilaydi.

ASOSIY QISM

Kapital bozorida raqobat muhitining rivojlanishi bir necha omillarga bog‘liq bo‘lib, ular quyidagilardan iborat:

Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish. Kapital bozorining samarali faoliyat yuritishi uchun aniq va shaffof qonunchilik bazasi zarur. Qonunlar va me‘yoriy hujjatlarning xalqaro standartlarga mosligi investorlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Masalan, AQSh va Yevropa Ittifoqi davlatlarida kapital bozorlari tartibga solinishi mustahkam qonunchilik asosida amalga oshiriladi.

Moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish. Kapital bozorida barqaror raqobat muhitini shakllantirish uchun fond birjalari, kliring markazlari, depozitariylar va investitsiya kompaniyalari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik mexanizmlarini rivojlantirish lozim. Masalan, London fond birjasi va NASDAQ singari birjalar rivojlangan infratuzilma orqali investorlar uchun yuqori likvidlikni ta‘minlaydi.

Moliyaviy xizmatlarning diversifikatsiyasi. Kapital bozorining jozibadorligini oshirish uchun investitsiya vositalarining xilma-xilligi, jumladan, aksiyalar, obligatsiyalar, investitsiya fondlari va boshqa moliyaviy instrumentlarni kengaytirish muhimdir. Masalan, Yaponiyaning Tokio fond birjasi innovatsion moliyaviy mahsulotlar bilan ajralib turadi.

Raqobat muhitini buzuvchi omillarni kamaytirish. Monopol holatdagi moliyaviy tashkilotlarning ustun mavqei, korrupsiya va ma‘lumotlarning shaffof emasligi raqobatning rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Shu bois ushbu muammolarni bartaraf etish bozor ishtirokchilariga teng sharoit yaratish imkonini beradi. Masalan, rivojlanayotgan mamlakatlarda bank sektorining monopoliyasi investitsiya kompaniyalari va mustaqil brokerlar faoliyatini cheklashi mumkin.

Xorijiy investorlarni jalb etish. Kapital bozorida raqobatni oshirish uchun xorijiy investorlarning ishtirokini rag‘batlantirish muhimdir. Bu esa xalqaro tajribani o‘zlashtirish hamda bozor infratuzilmasini zamonaviylashtirish imkonini beradi.

Masalan, Singapur kapital bozorining ochiqligi tufayli mintaqadagi eng yirik investitsiya markaziga aylangan.

Kapital bozorida raqobatni kuchaytirish yo‘llari quyidagilardan iborat:

1. **Davlat tomonidan tartibga solish tizimini optimallashtirish** – ortiqcha byurokratik to‘siqlarni kamaytirish, soliq imtiyozlari yaratish, xalqaro standartlarga mos qonunchilik bazasini shakllantirish;

2. **Mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish** – investorlar uchun qulay muhit yaratish, soliqlarni optimallashtirish va investitsiya xavfsizligini oshirish;

3. **Texnologik innovatsiyalarni joriy etish** – raqamli fond birjalari, blokcheyn texnologiyalari va onlayn savdo platformalaridan foydalanish;

4. Moliyaviy savodxonlikni oshirish – aholining kapital bozori haqida tushunchalarini rivojlantirish va yangi investorlarni jalb qilish.

Kapital bozoriga ta'sir etuvchi omillar. Kapital bozoridagi raqobatga turli omillar ta'sir qiladi. Ular ijobiy va salbiy, ichki va tashqi omillarga bo'linadi:

1. Ijobiy omillar.

Huquqiy bazaning barqarorligi va shaffofligi – Qonunchilikning mustahkamligi investorlar uchun xavflarni kamaytiradi. Masalan, Germaniyada qat'iy moliyaviy nazorat investitsiya muhitining barqarorligini ta'minlaydi.

Moliyaviy infratuzilmaning rivojlanishi – Zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan fond birjalari va brokerlik xizmatlari bozorning samaradorligini oshiradi. Masalan, AQShning NYSE birjasi zamonaviy tahlil va savdo tizimlariga ega.

Xorijiy investitsiyalar hajmining ortishi – Chet el investitsiyalari bozorning likvidligini oshiradi. Masalan, Dubay fond birjasi xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratgan.

Zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi – Raqamli platformalar orqali tezkor va xavfsiz investitsiyalar amalga oshirilishi mumkin. Masalan, Robinhood kabi onlayn brokerlik xizmatlari investitsiyalarni ommalashtirdi.

2. Salbiy omillar

Monopol tashkilotlarning ustun mavqeyi – Banklar va yirik moliyaviy institutlarning dominant roli kichik ishtirokchilar uchun imkoniyatlarni cheklaydi. Masalan, ba'zi mamlakatlarda davlat banklari xususiy investitsiya kompaniyalarining rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Korrupsiya va norasmiy iqtisodiyotning keng tarqalishi – Investitsiya muhiti shaffof bo'lmasa, investorlar ishonchi pasayadi. Masalan, rivojlanayotgan mamlakatlarda kapital bozoriga ishonchsizlik yuqori bo'lishi mumkin.

Kam diversifikatsiyalangan moliyaviy xizmatlar – Moliyaviy mahsulotlarning cheklanganligi investorlar uchun kamroq imkoniyat yaratadi. Masalan, faqat aksiyalar va obligatsiyalar mavjud bo'lsa, bozor kam rivojlangan hisoblanadi.

Axborot shaffofligining yetishmovchiligi – Ma'lumotlarning ochiq bo'lmasligi investorlarning aniq qaror qabul qilishiga to'sqinlik qiladi. Masalan, ayrim mamlakatlarda korporativ moliyaviy hisobotlar kam e'lon qilinadi.

3. Ichki omillar

Mahalliy fond birjalarining rivojlanish darajasi – Mahalliy fond bozorining likvidligi investitsion jozibadorlikni belgilaydi. Masalan, Janubiy Koreya birjalari global investorlar uchun ochiqqligi bilan mashhur.

Moliyaviy xizmatlar bozoridagi raqobat muhitining mavjudligi – Moliyaviy xizmatlar orasidagi sog‘lom raqobat investorlar uchun foydali shart-sharoit yaratadi. Masalan, AQShning investitsiya fondlari bozorida ko‘plab ishtirokchilar bor.

Davlat tomonidan moliyaviy sektorni tartibga solish darajasi. Kapital bozorining samarali ishlashi uchun davlat tomonidan tartibga solish muhim rol o‘ynaydi. Davlat nazorati investorlarning huquqlarini himoya qilish, firibgarlik va korruptsiyaning oldini olish hamda bozor ishtirokchilari o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini yaratishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Masalan, AQShning Qiymatli qog‘ozlar va birjalar komissiyasi (SEC) fond bozorida shaffoflikni ta‘minlash va investorlarga nisbatan noqonuniy harakatlarning oldini olish uchun qat’iy qoidalar ishlab chiqqan. Shuningdek, Yevropa Ittifoqida MIFID II tartibga solish tizimi orqali moliyaviy xizmatlarning shaffofligi va himoyalanganligini ta‘minlashga e‘tibor qaratilgan.

Tashqi omillar.

Jahon moliyaviy bozorlaridagi o‘zgarishlar – Global iqtisodiy inqirozlar yoki pandemiyalar kapital bozoriga bevosita ta‘sir qiladi. Masalan, 2008-yilgi moliyaviy inqiroz global fond bozorlarini pasayishga olib keldi.

Xalqaro investitsiya oqimlari – Mamlakatga kelayotgan investitsiyalar mahalliy kapital bozorining rivojlanishiga ta‘sir qiladi. Masalan, Xitoyning kapital bozoriga xalqaro sarmoyalar oqimi uning jadal rivojlanishiga sabab bo‘ldi.

Valyuta kursining o‘zgaruvchanligi va global iqtisodiy vaziyat. Kapital bozori bevosita global iqtisodiy sharoitlar va valyuta kurslarining o‘zgarishlariga bog‘liq. Milliy valyutaning barqarorligi investorlar uchun muhim omil bo‘lib, uning haddan tashqari o‘zgaruvchanligi investitsiya risklarini oshiradi. Masalan, rivojlanayotgan mamlakatlarda valyuta devalvatsiyasi chet ellik investorlarning bozordan chiqishiga sabab bo‘lishi mumkin. 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz paytida ko‘plab davlatlarning fond bozorlarida katta yo‘qotishlar kuzatilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kapital bozorida raqobatni rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmaganligi, tartibga solish tizimidagi kamchiliklar va investorlarning ishonchsizligi ushbu bozorda raqobatni cheklovchi asosiy omillardir.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, kapital bozorining samarali ishlashi uchun quyidagi omillar muhim rol o‘ynaydi:

- Bozor ishtirokchilari uchun teng imkoniyatlar yaratish;
- Axborot shaffofligini oshirish;
- Davlat tomonidan haddan tashqari aralashuvning oldini olish;

-Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali bozorning raqobatbardoshligini oshirish.

Kapital bozorida raqobatni rivojlantirish istiqbollarini tahlil qilishda statistik ma'lumotlar muhim ahamiyatga ega. Quyida O'zbekiston kapital bozorining asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan:

1-jadval

O'zbekiston Kapital Bozorining Asosiy Ko'rsatkichlari (2023-yil yakuni bo'yicha)

Manba: Statistik ma'lumotlar: O'z.Res. Markaziy banki, Stat.uz, Siat.uz saytlaridan olingan ma'lumotlar asosida muallif tomonidan bajarilgan ish.

T/r	Ko'rsatkichlar	Miqdor	O'sish sur'ati (%)
1.	Kapital bozori kapitallashuvi	45 trln so'm	-
2.	Banklarning jami regulyativ kapitali	88,7 trln so'm	14%
3.	Asosiy kapitalga investitsiyalar	44,449.2 mlrd so'm	-
4.	Faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlar soni	26,692	-

Tahlil:

Kapital bozori kapitallashuvi, 2023-yil yakuniga qadar O'zbekiston kapital bozori hajmi 45 trillion so'mga yetkazilishi belgilangan. Bu raqam mamlakat kapital bozorining o'sish potensialini ko'rsatadi.

Banklarning jami regulyativ kapitali, 2023-yil 1-iyul holatiga ko'ra, banklarning jami regulyativ kapitali 88,7 trillion so'mni tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 14% o'sishni ko'rsatgan. Bu bank tizimining barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Asosiy kapitalga investitsiyalar, 2023-yil yanvar-dekabr oylarida asosiy kapitalga 44,449.2 milliard so'm investitsiya kiritilgan. Bu ko'rsatkich iqtisodiyotning turli sohalariga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmini aks ettiradi.

Faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlar soni, 2023-yilda faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlar soni 26,692 tani tashkil etgan. Bu iqtisodiy faollik va tadbirkorlik muhitining rivojlanishini ko'rsatadi.

Ushbu ko'rsatkichlar O'zbekiston kapital bozorining rivojlanish tendensiyalarini aks ettiradi va raqobatni oshirish uchun mavjud imkoniyatlarni ko'rsatadi.

XULOSA

Kapital bozorida raqobatni rivojlantirish investitsion muhitni yaxshilash, moliyaviy xizmatlarning sifatini oshirish hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash

uchun muhim omil hisoblanadi. Buning uchun huquqiy bazani takomillashtirish, moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish, raqobat muhitini buzuvchi omillarni kamaytirish va investorlarni jalb etish bo'yicha aniq chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim. Kapital bozorida raqobatni rivojlantirish istiqbollari bevosita davlat siyosati va xususiy sektorning o'zaro hamkorligi bilan bog'liq bo'lib, ushbu yo'nalishda tizimli yondashuv zarur.

Maqolada ilgari surilgan taklif va tavsiyalar kapital bozorining barqarorligini oshirish va uni xalqaro darajaga olib chiqishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. Mishkin F. "The Economics of Money, Banking, and Financial Markets" – Pearson Education, 2018.
3. Levine R. "Finance and Growth: Theory and Evidence" – Handbook of Economic Growth, 2005.
4. World Bank Report. "Global Financial Development Report 2020."
5. OECD. "Competition Issues in the Financial Sector," 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari.
7. Kapital bozorini rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajriba va hujjatlar.
8. MB.uz - O'z.Res. Markaziy banki, Banklarning jami regulyativ kapitali.
9. Stat.uz - O'z.Res. Statistika qo'mitasi Toshkent statistika ma'lumotlari, asosiy kapitalga investitsiyalar.
10. SIAT - Faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlar soni.
11. Kun.uz - O'zbekiston kapital bozori kapitallashuvini 4,5 mlrd dollarga yetkazish belgilandi.
12. Lex.uz